

ZÜMRÜD NURİYEVA

*Bakı Dövlət Universitetinin ,**Tarix fakültəsinin doktorantı*

E-mail:modernhistory901@gmail.com

**AZƏRBAYCAN SOVET RESPUBLİKASI VƏ MACARISTAN XALQ
RESPUBLİKASI ARASINDA XX ƏSRİN 80-Cİ İLLƏRİNDƏ MÖVCUD
ƏLAQƏLƏRƏ BAXIŞ**

Açar sözlər: Azərbaycan, Macarıstan, “İkarus”, “Moqürt”

Ключевые слова: Азербайджан, Венгрия, «Икарус», «Могиюрт»

Key words: Azerbaijan, Hungary, “Ikarus”, “Moqurt”

2014-cü ilin noyabr ayında Azərbaycan prezidenti İlham Əliyevin Macarıstan Respublikasına tarixi səfəri baş tutdu. Rəsmi səfər 11 noyabrda tərəflər arasında bir sıra sahələrdə əməkdaşlıq barəsində ikitərəfli sənədlər imzalanması ilə başa çatdı. Bir çox siyasi xadimlərin fikrincə bu iki dövlət arasındakı münasibətlərin yeni, daha yüksək səviyyəli mərhələsinin başlanğıcıdır.

YAP Siyasi Şurasının üzvü, YAP-ın İqtisadi məsələlər komissiyasının sədr müavini Aydın Hüseynovun sözləri ilə desək: “Prezident İlham Əliyevin Macarıstana növbəti səfəri güclü siyasi dialoqun və strateji əməkdaşlığın daha da möhkəmlənməsinə zəmin yaradır. Eyni zamanda, iqtisadi sahədə də münasibətlərin inkişafına, ticarət dövriyyəsinin artmasına və sosial, iqtisadi, humanitar sahələrdə yeni əməkdaşlığın yaranması üçün yaxşı perspektivlərə yol açır”.

İmzalanmış sənədlər gələcəkdə Azərbaycan və Avropa İttifaqı arasında da daha konstruktiv danışıqların aparılmasına, siyasi, iqtisadi və mədəni sahədə sazişlərin imzalanmasına zəmin yaradır. Azərbaycan və Macarıstan arasında inkişaf etmiş münasibətlərin Avropa İttifaqının strateji enerji layihələri üçün də əhəmiyyəti böyükdür.

Macarıstan Respublikası 1991-ci il dekabrın 26-da Azərbaycanın müstəqilliyini tanımışdı. Məhz bu tarixdən iki ölkə arasında münasibətlərin yeni mərhələsinə start verilmiş oldu. Artıq 1992-ci ilin noyabrın 27-də diplomatik əlaqələr quruldu. [5]

1994-cü il, dekabrın 5-6-da ATƏM-in Budapeştdə keçirilən Zirvə Toplantısında Prezident H.Əliyevin iştirakı ölkələrimiz arasındakı əlaqələrin inkişafı baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edirdi. Bu ölkə başçımızın Macarıstana ilk yüksək səviyyəli səfəri idi. Bu sammit dövlətimizin dünya ölkələri tərəfindən siyasi tərəfdaş kimi tanınmasında əsas mərhələlərdən biri oldu.

Budapeşt sammiti ATƏM-i sülhün, demokratiyanın və insan hüquqlarının qorunmasını təmin edən, üzv ölkələrinin təhlükəsizliyini və qarşılıqlı faydalı əməkdaşlıq prinsiplərini həyata keçirən, özünüidarə mexanizmləri olan ümumavropa təşkilatına - ATƏT-ə çevirməklə bərabər Azərbaycan və onun timsalında bir sıra yeni müstəqillik qazanmış dövlətlərin də siyasi tarixində mühüm rol oynamışdı. ATƏT çərçivəsində Avropa təhlükəsizlik tədbirlərində iştirak edə biləcək sülhməramlı qüvvələrinin yaradılması və münaqişəli ərazilərə göndərilməsi, Minsk prosesi çərçivəsində həmsədrlik institutu təsis olunması kimi qərarlar buna misal ola bilər. [4]

Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə dair Budapeşt sammitinin işinin konkret yekununu “Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə əlaqədar ATƏT-in fəaliyyətinin intensivləşdirilməsi” adlı qətnamənin qəbulu təşkil etmişdir.

Macarıstan və Azərbaycan arasında münasibətlər yüksək səviyyəli rəsmi səfərlər, enerji sammitlərində və beynəlxalq təşkilatların sammitlərində iştirak ilə zənginləşmişdir. Dövlətimizin uğurla həyata keçirdiyi layihələr Macarıstanın marağını artırmaqla bərabər, əməkdaşlıq etmək istəyini də gücləndirir. Ölkələrimiz arasında münasibətlərin hərtərəfli və zəngin olması iqtisadi integrasiya və mədəni mübadiləyə də xidmət edir.

Azərbaycan – Macarıstan münasibətləri haqqında danışıqda sovet dövrünə toxunmamaq mümkün deyil. Belə ki uzun sürən sovet dövrü sosialist dünyasının təmsilçiləri arasında çoxsaylı səfərlər və siyasi, iqtisadi və mədəni əlaqələr ilə zəngindir. Azərbaycan SSR və Macarıstan XR da bu baxımdan istisna deyil. XX əsrin 60-70-ci illərində hər iki tərəfin nümayəndəliklərinin qarşılıqlı səfərləri, sosialist blokunun üzvləri kimi iqtisadi əməkdaşlıq fəaliyyəti olmuşdur. XX əsrin 80-ci illərində bu iki respublika arasında əməkdaşlıq iqtisadi- mədəni və sosial sahədə xüsusilə canlanmışdır.

Sovet İttifaqının bir üzvü kimi Azərbaycan da Şərqi Avropa ölkələri ilə Qarşılıqlı İqtisadi Yardım Şurasının imkanları daxilində iqtisadi və siyasi münasibətlərə malik idi. 1949-cu ildə yaradılan bu iqtisadi qurumun əsas məqsədi məhz sosialist dünyası içərisində iqtisadi münasibətlərin integrasiyası üçün şərait yaratmaq idi.

1970-ci illərə qədər Qarşılıqlı İqtisadi Yardım Şurası yalnız Şərqi Avropa dövlətlərindən ibarət idi. 1988-ci il üçün bu qurumun üzvlər Bolqarıstan, Vyetnam, ADR, Kuba, Rumıniya, SSRİ, Çexoslovakiya, Polşa, MXR və Macarıstan idi.

Lakin 80-ci illərin əvvəli üçün bu qurumun üzvlərini dərin böhran məngənəsi sıxırdı. Belə ki, sosialist ölkələrinin SSRİ-yə borcu artmaqda davam edirdi. Əfqanıstanda apardığı müharibəyə get gedə daha çox xərc çəkən SSRİ daha bu yükü çəkə bilmirdi. Qərb dünyasından və ABŞ-dan iqtisadi və hərbi gerilik kəskin şəkildə özünü büruzə verirdi.

SSRİ-nin siyasi idarəetməsində yaranmış dərin böhran və partiyada olan kadr çatışmazlığı ölkədə islahata ehtiyacı artırırdı. 1985-ci ildən SSRİ-nin idarəsi M.S.Qorbaçovun ixtiyarına keçdi. 80-ci illərin əvvəllərinə qədər Macarıstan siyasi elitesi 1956-cı ilin hadisələrini cəmiyyətin yadına az-az salmağa çalışırdı. Sonralar isə hakimiyyət arxiv materiallarından istifadə edərək bu hadisələrin ölkəyə zidd, kənardan gəlmə və dövlətin mənafeyinə zidd bir hadisə kimi dəyərləndirməyə üstünlük verdi. ABŞ prezidenti Ronald Reyqanın 1981-ci ildə yenidən SSRİ əleyhinə yönəlmiş çıxışlar etməsi Macarıstanın hakim dairələrinin əvvəlki siyasi kursu saxlamasına təsir etdi. Ümumiyyətlə bu dövərdə 1956-cı ildə Macarıstan tarixində baş vermiş hadisələri daha çox müzakirə edirdilər. Eyni zamanda hakimiyyət də Qorbaçova sadiqliyini nümayiş etdirirdi.

Lakin 80-ci illərin ikinci yarısı macar cəmiyyətində və siyasi dairələrində yeni ab-hava hiss olunmağa başladı. Belə ki M.S.Qorbaçovun özünün də qərblə həvəslə dialoqa getdiyini və hətta bir sıra məsələlərdə güzəştlər etdiyini görən Macarıstan siyasətçiləri daha açıq və müstəqil fikirlər səsləndirməyə başladılar. Bununla belə qeyd etmək lazımdır ki, Yanoş Kadarın dövrü Macarıstan Xalq Respublikasının digər Şərqi Avropa ölkələrini iqtisadi cəhətdən üstələdiyi bir dövr idi.

Siyasi dairələrdə olan dəyişikliklər sözsüz ki, iqtisadi münasibətlərə də təsirsiz ötüşmürdü. İqtisadi çətinliklərlə qarşılaşan sosialist dünyası uzun illər ərzində qurulmuş və indiyə qədər heç də pis işləməyən sistemi saxlamağa çalışırdı. İttifaq üzvü kimi Azərbaycanın da Şərqi Avropa respublikaları ilə yetərincə inkişaf etmiş iqtisadi əlaqələri var idi. XX-əsrin

60-70-ci illərinə respublikalarımız arasında nümayəndəliklərin mübadiləsi ilə başlayan münasibətlər sosialist münasibətlər sistemində möhkəmlənmişdi. Moskva da bu münasibətlərin daha da güclənməsində və inkişaf etməsində maraqlı idi. 1980-ci ildə SSRİ və Macarıstan XR arasında istehsalın ixtisaslaşmasının və kooperasiyasının inkişafına dair Uzunmüddətli proqram imzalandı. Bu proqram 1990-cı ilə qədər nəzərdə tutulmuşdu.

Sovet dövründə respublikalar arasında münasibətlər və imzlanmış razılaşmalar hərtərəfliyi ilə seçilir. Belə ki səfər edən nümayəndə heyəti mütləq elm, texnika, mədəniyyət, sənaye və kənd təsərrüfatı kimi sahələrlə bağlı danışıqlar aparır və müəyyən sənədlər imzalanırdı. Çoxsaylı səfərlər qarşılıqlı olurdu və əsas məqsəd daha yüksək nəticələr əldə etmək olurdu. Ümumittifaq səviyyəsində əlaqələrlə bərabər respublikaların özlərinin bir başa əlaqələri də olurdu.

1983-cü il mayın 3-6-da Bakıda elm, texnika, beynəlxalq ixtisaslaşma və istehsalın kooperasiyaşılması üzrə danışıqların aparılması üçün 10 nəfərdən ibarət macar nümayəndə heyəti səfər etmişdi. Heyətin başında Macarıstan XR-nin Nazirlər Şurasının Katibliyinin rəhbəri Ferents Barta dururdu.

1985-ci il fevralın 3-7 tarixində Bakıda Azərbaycan və Macarıstan tərəfləri arasında üçüncü görüş təşkil edildi. Bundan əvvəl hər iki respublikanın nümayəndəlikləri 1983-cü ilin noyabr ayında Budapeştdə görüşmüşdülər. Bütün bu siyasi əlaqələr 1981-ci ildə SSRİ və Macarıstan XR arasında əldə olunmuş hökumətlərarası razılaşmanın nəticəsi idi. Eyni zamanda Sovet-Macar hökumətlərarası iqtisadi və elmi-texniki əməkdaşlıq üzrə komisiyanın XVIII iclasında da əməkdaşlıq haqqında qərar edilmişdi. [2, v171]

Görüş zamanı Bakının Volodarski adına tikilmiş fabrikinin yenidən qurulması, "Bakkondisioner" və macarıstanın "Lexel" soyuducu zavodu arasında sıx əməkdaşlığın yaranması və bir sıra başqa sahələrdə əməkdaşlıq haqqında danışıqlar aparılmışdı.

Eyni zamanda bu görüşlər kənd təsərrüfatı sahəsində də ölkələr arasında əməkdaşlıq üçün zəmin yaratmışdı. Əsas əməkdaşlığın Azərbaycan SSR-nin Kənd təsərrüfat nazirliyi, Macarıstanın "Boy" aqrar zavodu, Debrents şəhərinin Konserv zavodu və Aqrar Elmlər Universiteti arasında, Azərbaycan SSR-nin EA Botanika institutu və Macarıstanın Sorvaş şəhərinin Meliorasiya İnstitutu arasında həyata keçirilməsi nəzərdə tutulurdu. AzSSR-nin EA-nın coğrafiya, fizika, neft-kimya botanika kimi institutları macar tərəfinin eyni adlı institutları ilə əməkdaşlıq haqqında razılığa gəlmişdilər. [2, v 177]

Ticarət sahəsində əməkdaşlıq 1983-cü il, dekabrın 2-də və 1984-cü il, martın 22-si tarixində Macarıstan XR-nin daxili ticarət Nazirliyi və Azərbaycan SSR-nin Ticarət nazirliyi arasında imzalanmış müvavilələr əsasında götürülmüş öhdəliklərin yerinə yetirilməsinə də diqqət yönəldilmişdi.

Hər bir halda Azərbaycan tərəfi qonaqlara xalqımızın qonaqpərvərliyini, tarixi və mədəni irsimizi nümayiş etdirməyi özünə borc bilirdi. Sözsüz ki qonaqlar səfərdən xoş təsəvvürlər ilə qayıdırdılar. Bu səbəbdən də Budapeştdə keçirilən beynəlxalq sərgidə Azərbaycan pavilyonu böyük marağa səbəb olmuşdu.

1985-ci il, mayın 22-29-da Budapeştdə Beynəlxalq yarmarkada sovet pavilyonu nəzdində Azərbaycan SSR-i ayrıca bölmə ilə iştirak etmişdi. Mayın 23-də keçirilən mətbuat konfransda Macarıstan XR-nin məsul işçiləri, bir sıra nazirliklərin nümayəndələri, ictimai təşkilatların, televiziya və radio, mətbuat təmsilçiləri iştirak edirdilər. [3, v1] Sergiyə gələnlər Azərbaycanın milli mətbəxi, musiqisi, mədəniyyəti ilə tanış olmuşdular. MXR-nin Nazirlər Şurasının beynəlxalq iqtisadi əlaqələr katibliyində təşkil olunmuş qəbul zamanı Azərbaycan nümayəndəliyinin başçısı A. Əfəndiyev və Macarıstan Dövlət Planlaşdırılmasının sədri,

Nazirlər Şurasının sədr müavini Faluveq Layoş, Bela Çender, Ferents Bartxa və başqaları ilə məhsuldar danışıqlar olmuşdu. [3, v2]

80-ci illərdə Sovet İttifaqının demək olar ki bütün respublikalarında əsas nəqliyyat vasitələrindən biri məşhur “İkarus” avtobusları idi. 60-80-ci illərdə dünyada avtobus istehsalı ilə məşğul olan ən əsas müəssisə idi. Bu nəqliyyat vasitəsi Afrikavə Skandinaviya ölkələrinə, İndoneziya, Kuba, Kanada hətta ABŞ-a da ixcar edilirdi. SSRİ-yə idxal 1973-cü ildə başlamış, “İkarus” avtobuslarının alışımda ən yüksək rəqəm isə 1984-cü ildə olmuşdu. Bu nəqliyyat vasitəsinin SSRİ-yə gətirilməsi ilə Macarıstanın xarici ticarət müəssisəsi olan “Moqürt” məşğul olurdu. SSRİ-yə əsasən “İkarus 280.00”, “İkarus 280.01”, “İkarus 280.33”, “İkarus 280.48”, “İkarus 280.64” modelləri gətirilirdi. SSRİ-nin ümumittifaq xarici ticarət birliyi olan “Avtoeksport” bu macar müəssisəsinin bəzi ittifaq respublikalarında təmsilçiliklərinin açılmasına və ittifaqa gətirilmiş avtobusların lazımı səviyyədə istismar edilməsinə nəzarət edirdi.

1983-cü ildə Bakı şəhərinin 3 nömrəli avtobus parkında “İkarus” təhsil-informasiya mərkəzi fəaliyyət göstərməyə başlamışdı. Bu mərkəzin açılması Azərbaycan SSR-nin Avtomobil nəqliyyatı nazirliyi, “Avtoeksport” və Macarıstan XR-nin “Moqürt” müəssisəsi arasında əldə olumuş razılaşma əsasında mümkün olmuşdu. Mərkəzin əsas işi elmi-texniki əməkdaşlıq və onunla bağlı yaranacaq məsələlərin həllini həyata keçirmək idi. 1985-ci ildə Azərbaycan SSR-nin Avtomobil nəqliyyatı nazirliyinin sistemində 1000-dən artıq belə “İkarus” avtobusu var idi. [1, v24]

İlk zamanlar ölkəmizdə “Moqürt” müəssisəsinin nümayəndəliyi yox idi. Bu da avtobusların istismarında bir sıra problemlərlə nəticələnirdi. Belə ki, avtobusların və onlara ehtiyat hissələrin çatdırılması, texniki yeniliklər, texniki xidmət, yüksək ixtisaslı kadrların hazırlanması ilə bağlı məsələlər vaxtında həllini tapmırdı. Avtobusların düzgün və səmərəli istismarı həyata keçirilə bilmirdi. Bəzi məsələlərin həlli Tiflisdə yerləşən Macarıstan XR-nin nümayəndəliyi tərəfindən həyata keçirilirdi.

1984-cü ildə Vilnüsə “İkarus”un keyfiyyəti ilə bağlı keçirilən simpoziumda qərara alınmışdı ki, 1985-ci ildə Bakıda “Moqürt”-ün daimi nümayəndəsi fəaliyyət göstərsin. Məhz cənab Nad Kayoşun Bakıya ezam edilməsi və burada fəaliyyət göstərməsi “İkarus” avtobusları ilə bağlı yaranan bir sıra məsələlərin həllinə müsbət təsir göstərdi. [1, v26]

Bu avtobuslar SSRİ dağılana qədər ittifaqa gətirilirdi. Sonralar əlaqələrin pozulması və ehtiyat hissələrinin çatışmazlığı nəqliyyat vasitələrini sıradan çıxartdı.

Beləliklə Macarıstan və Azərbaycan arasında siyasi və iqtisadi əlaqələrin diqqətəlayiq tarixçəsi vardır. XX əsrin 80-ci illərində bütün SSRİ-də baş verən iqtisadi təlatümlər qarşısında bu iki ölkə qarşılıqlı münasibətləri faydalı şəkildə davama etdirməyə, fəaliyyətin yeni istiqamətlərini müəyyən etməyə çalışmışlar. Hər iki ölkə müstəqilliyi yolunda ağır sınaqlardan keçərək ayağa qalxmağı bacarmış, uğurlu gələcəyə addımlayır. Məhz bu tarixi ənənə müasir zamanda dövlətlərimiz arasında münasibətlərin qurulmasına köməklik göstərir və bünövrə rolunu oynayır.

ƏDƏBİYYAT:

1. Siyasi sənədlər arxivi F-1, s-74, i- 113 v24-27
2. Siyasi sənədlər arxivi F-1, s-74, i- 464 v 171-179
3. Siyasi sənədlər arxivi F-1, s-74, i- 465 v 3-6
4. Azərbaycan beynəlxalq arenada Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsi

PREZİDENT KİTABXANASI

5. www.mfa.gov.az**ЗУМРУД НУРИЕВА***докторант Бакинского Государственного Университета***ВЗГЛЯД НА СУЩЕСТВОВАВШИЕ ОТНОШЕНИЯ МЕЖДУ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ССР И ВЕНГЕРСКОЙ НР
В 80-Х ГОДАХ XX ВЕКА**

В статье на основании архивных материалов были рассмотрены отношения между Азербайджанской ССР и Венгерской НР в таких сферах как экономика, политика, торговля и т.д. Особенно были взяты во внимание межправительственные встречи в 80-х годах XX века. Изучено участие Азербайджанской ССР на международной выставке в Будапеште в 1985 году. В данной работе была сделана попытка показать, что эти две страны имели хорошо развитые политика-экономические отношения в прошлом. Это также дает надежду на то что Республика Азербайджан и Венгерская Республика будут иметь еще более тесные отношения в будущем.

ZUMRUD NUREYEVA*doctor of the Faculty of History
at the Baku State University***LOOK AT THE RELATIONS BETWEEN AZERBAIJAN SSR AND
HUNGARIAN IN THE 80 YEARS**

In the article on the basis of archival materials were examined relations between Hungary and Azerbaijan in areas such as economics, politics, trade, etc. Especially it was taken into account of intergovernmental meetings in the 80 -s of the twentieth century. The participation of the Azerbaijan Soviet Socialist Republic was at the international exhibition in Budapest in 1985. In this work, an attempt was made to show that these two countries have developed politic - economic relations in the past. It also gives hope that the Republic of Azerbaijan and the Republic of Hungary will have even closer relations in the future.

*Rəyçilər: t.ü.f.d. A.Musayev, t.e.d. M.Fətəliyev**BDU-nun Avropa və Amerika ölkələrinin yeni və müasir tarixi kafedrasının 29 oktyabr 2014-cü il tarixli iclasının qərarı ilə çapa məsləhət görülmüşdür (protokol №2).*